

IRIS LLOP I MARIA PLANELLAS

Universitat de Barcelona

ENTREVISTA A FREDERIC-PAU VERRIÉ: «UN MARAGALL QUE SEMPRE HE TROBAT HUMANAMENT INTERESSANTÍSSIM ÉS EL DE LES CARTES»

L'any 1962, enmig de la llarga ombra del franquisme, es va publicar *Versions de Poesia Catalana*, una antologia que proposa un seguit de poemes amb traduccions a diverses llengües europees. El llibre inclou, entre altres, un parell dels textos cabdals de Joan Maragall, i sembla recollir idealment el testimoni de la revista *Ariel*, que es publicà des del maig de 1946 al desembre de 1951, on també hi havia un parell d'articles del poeta del «Cant espiritual». Arran d'això vam decidir entrevistar un dels erudits que es trobava al darrere d'aquestes dues publicacions.

Frederic-Pau Verrié, nascut l'any 1920, potser és un dels testimonis més importants del que va ser la lluita per la cultura catalana durant la dictadura. Historiador de l'art, ha compartit aquest interès amb la passió que ha sentit en tot moment cap a les lletres catalanes. Va tenir relacions estretes amb Salvador Espriu, Josep Palau i Fabre, Joan Vinyoli, Carles Riba, Rosa Leveroni, Joan Triadú, etc., així que la idea inicial de l'entrevista es va ampliar insospitadament fins a esdevenir, a banda d'una visió personalitzada de Joan Maragall, un projector des d'on veure el món cultural d'aleshores i un monument als tripijocs dels intel·lectuals catalans per conservar la cultura durant el franquisme.

Ens cita a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts i arriba molt puntual. Ens guia per un llarg passadís ple d'obres mestres de pintura i escultura, fins a arribar a una gran sala d'aire vuitcentista, molt gran per al grup reduït de persones que som, però Frederic-Pau Verrié sembla estar-hi com a casa.

Vostè es va formar en Història de l'art i va desenvolupar tasques relacionades amb aquest camp. D'on prové el seu interès per la literatura, i especialment per la literatura catalana?

El meu interès era per tot el que tenia a veure amb el món català. El meu pare va ser un home d'una formació humanística extraordinària, tenia amics artistes i poetes, i va ser un dels primers subscriptors de la col·lecció Bernat Metge. Jo sempre vaig tenir accés a la biblioteca de casa. Recordo que, un dia, quan era petit, em va llegir uns versos que més tard vaig saber que eren de Carner, i em van encantar sense necessitat de cap explicació, per la musicalitat i perquè entenia allò que deia el poema. Així, mol-

tes de les actituds que vaig tenir més endavant van ser de gestació espontània: Verdaguer també em va agradar abans de saber qui era i em va obrir l'interès per llegir altres coses.

Potser el que vaig tenir sempre és un sentit molt fort de la llengua. Vaig passar la meva infantesa a Llagostera; a l'Escuela Nacional Graduada, no s'hi podia anar fins als sis o set anys, abans anàvem a les monges. Jo ja sabia llegir, perquè el meu pare me n'havia ensenyat, però allà vaig aprendre a escriure. Un dia ens van dur un cartipàs amb unes imatges. En una, hi havia una taula, i a sota hi posava *mesa*, i en una altra hi havia un gos i a sota hi posava *perro*. Jo vaig preguntar perquè hi posava *mesa* i *perro* si allò eren una taula i un gos. Em vaig negar a escriure una cosa que no era, i em van castigar. Quan vaig arribar a casa el meu pare em va explicar que el nostre era un país ocupat culturalment.

En el terreny artístic i arqueològic, la meua vocació va començar als tres anys. La meua mare va viure molts anys a Austràlia, i va tornar, acabada la primera guerra europea, per casar-se amb el meu pare. Com que el govern espanyol era pro-alemany, els aliats no admetien a la censura textos que fossin en castellà, ni en català naturalment, de manera que els meus pares van festejar en anglès, francès o esperanto, que era la moda de l'època. Per practicar l'anglès el meu pare s'havia subscrit al dominical del *Times*, i va continuar rebent-lo a casa després de casat. L'any 23 es va descobrir la tomba de Tutankamon, i al *Times* van sortir-hi les fotografies que encara ara tornen a aparèixer quan es recorda aquell fet. El meu pare, interessat per la història i la cultura de Grècia, Roma, i també de l'antic Egipte, tot allò ho llegia i en parlava apassionadament a casa, de manera que va despertar la meua curiositat quan només tenia tres anys, i va durar sempre més.

Sense que m'hi empenyessin, només per l'atmosfera de casa, em vaig anar introduint en el món de la literatura, l'art i l'arqueologia.

Frederic-Pau Verrié a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

Quina és la seva experiència amb la universitat durant el franquisme en comparació amb el breu període republicà?

Jo vaig entrar a la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1937 (durant el 1936 va estar tancada). Havia començat la guerra i hi havia poca gent, perquè la gran part dels homes ja havien estat mobilitzats per l'exèrcit. La majoria dels estudiants eren noies i uns pocs nois de les lleves del 40, 41 i 42 que encara no havíem estat cridats a files.

En aquesta situació d'excepció, les relacions entre els estudiants i els professors eren molt particulars, atès que molts dels professors que vivien a la perifèria de Barcelona passaven el dia a la universitat, fet que permetia que fessin tertúlia fora de classe amb els seus alumnes. Entre aquests professors, hi havia Pompeu Fabra, Carles Riba, Ferran Soldevila, i tots ells ens tractaven com si haguessin pensat que nosaltres érem la llavor del demà, perquè no se sabia què passaria amb aquells que havien anat al front. En aquell moment, la universitat tenia un to intel·lectual i moral extraordinari i, per això, els que vam poder i els que vam gosar, perquè era un risc, tornar-hi un cop acabada la Guerra, ens vam trobar una cosa molt diferent a la universitat franquista.

Recordo que, en una conversa amb el meu fill, ell em va preguntar què havíem fet nosaltres a la universitat després de la Guerra, i jo li vaig respondre que vam intentar reconèixer-nos. Perquè el més difícil en aquell moment era establir contacte amb una altra persona: no podies estar mai segur que aquella persona que tenies al costat i que et semblava simpàtica no fos un delator o un enemic. Em refereixo, és clar, als que vam decidir continuar essent com érem, perquè n'hi va haver d'altres que, en un primer moment, es van deixar enlluernar amb la pau que ofería el franquisme, però que després van allunyar-se del règim. Ara: també hi havia persones que van fer els quatre cursos de la carrera amb mi i amb els quals no vaig parlar mai i no vaig tenir cap mena de contacte, perquè des del primer dia vaig veure qui eren i quina mentalitat tenien. Penseu que els estudiants falangistes tenien una aula concedida pel rector en la qual interrogaven els estudiants que els semblaven subversius i on havien arribat a apallissar alguns companys que consideraven «desafectes» al règim.

També hi havia estudiants com Josep Palau i Fabre, al voltant del qual ens vam agrupar els que compartíem les seves mateixes inquietuds. Una anècdota que he explicat alguna vegada és del dia que vam veure Palau i Fabre passejant pel claustre de la facultat amb un volum de Verdaguer o de Maragall sense que passés res: això ens va permetre saber que ens hi podíem acostar i parlar obertament. Com que la formació universitària en general era d'un nivell tan dolent que ratllava en alguns casos el grotesc, a alguns estudiants se'ns va ocórrer organitzar algunes classes entre nosaltres, en funció del que cadascú coneixia millor, especialment sobre allò que no tenia cabuda a les classes del moment, com l'art romànic i el gòtic, la geografia catalana, la història dels països catalans, etc. Anys després van tornar, però no a la universitat, alguns escriptors de l'exili, com Carles Riba i Ferran Soldevila, amb qui vam poder restablir el contacte.

Vostè va publicar literatura catalana durant el franquisme. Quin és l'entorn que ho va fer possible?

Havien aparegut moltes edicions clandestines i va arribar un moment que el règim va començar a difondre la idea que, encara que els textos fossin en català, podrien passar la censura sempre que complissin amb els requisits que ells imposaven respecte al contingut.

Per exemple, en el meu cas, quan Riba encara estava a l'exili, jo estava preparant l'edició de *Les Elegies de Bierville*. Davant d'aquesta propaganda que anunciava una certa permissivitat amb els textos en català, vaig decidir provar-ho. Un cop vaig tenir les galerades, vaig anar a la censura i em va atendre Sebastià Sánchez-Juan, un poeta trànsfuga al feixisme qui, en un primer moment, va considerar la possibilitat de publicar-ho, perquè es pensava que el text era meu. Quan va saber que era obra de Carles Riba em va treure a empentes perquè havia intentat fer passar el text d'un «rojo» que estava a l'exili, i, a ell, li havia posat en perill el càrrec i el lloc de treball.

Tot i així, vaig decidir seguir endavant amb l'edició, malgrat que m'arriscava perquè ja hi havia algú que sabia qui en seria l'editor. De fet, el dia que em van trucar de la impremta per avisar-me que l'endemà començarien a imprimir, Rosa Leveroni, que havia estudiat a l'Escola de Bibliotecàries i havia estat companya meva a la universitat durant la guerra, em va trucar per dir-me que l'endemà tornava Riba. En aquell moment vaig pensar que si publicava el llibre de Carles Riba ara que ell tornava de l'exili, de manera clandestina però tolerada, podria posar-lo en risc pel contingut del llibre. Per això vaig decidir que el llibre en lloc de sortir amb el peu d'impremta «Barcelona, 1943», hi constés «Buenos Aires, 1942», de manera que semblés que s'havia publicat abans.

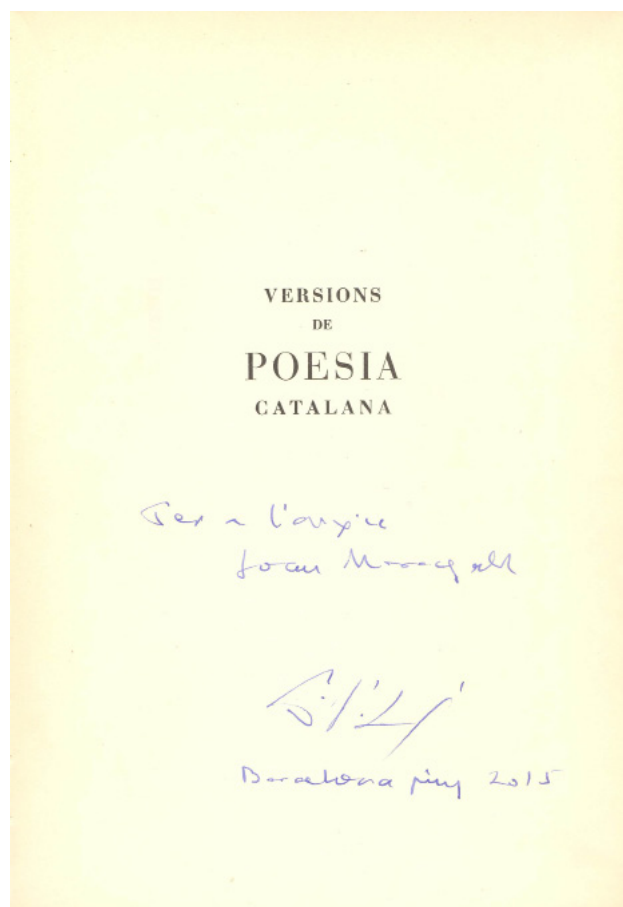
Una cosa no gaire diferent va passar en aquells anys amb l'obra de Sagarra, que seguia tenint un públic entre la burgesia de dretes i amb poder adquisitiu. Va publicar les seves traduccions de Shakespeare en una edició de luxe, però amb el peu d'impremta «Barcelona, 1936». Tot i que hi havia gent dins de la censura que s'adonava d'aquestes coses, no en feien cas o simplement ho ignoraven, com també passava amb la policia. A nosaltres, per exemple, quan fèiem la revista *Ariel* hi havia un cap de premsa i propaganda que denunciava constantment a la policia que nosaltres estàvem publicant una revista clandestina. I finalment el cap de policia que se n'encarregava li va contestar que tenia altres coses més importants de les quals preocupar-se, com els atracaments, els atemptats o les organitzacions polítiques, que no pas d'una revista que fos clandestina. Imagineu-vos que, fins i tot, en una de les imprentes d'art i literatura on imprimíem l'*Ariel* hi feia hores extres un policia. Hi havia un clima d'ambigüitat una mica estranya, perquè les prioritats de la policia de vegades eren unes altres.

Dins de la revista Ariel es van recuperar alguns escrits polítics i literaris de Maragall. Quin va ser el criteri per triar aquests textos?

Els textos els seleccionàvem amb Triadú, potser més ell que jo, i no teníem cap criteri concret. Simplement ens adonàvem que hi havia una circumstància paral·lela i decidíem introduir un text determinat, com devia ser el cas dels articles de Maragall.

En un moment donat vam decidir que cada número el dirigiria algú diferent, amb la funció d'agrupar el material. Després ens reuníem, discutíem i fèiem alguns canvis. Sí que de vegades hi havia un cert ordre. A la revista tots érem molt espriuans, però hi havia un sector ribià i un sector carnerià. Volíem començar el primer número amb un text d'Espriu, però ell va dir que millor començar amb un de Rosselló-Pòrcel, així que el d'Espriu va passar al segon. Al tercer n'hi vam posar un de Vinyoli, que va ser molt amic meu des de la guerra.

Exemplar de *Versions de Poesia Catalana* de l'Arxiu, amb la signatura de Frederic-Pau Verrié

L'any 1962 vostè publicà *Versions de Poesia Catalana*. Ens podria explicar quins són els motius que el van dur a publicar aquest llibre? Quin va ser el criteri de selecció dels poetes i textos?

Aquesta antologia es va publicar amb motiu del Congrés Internacional d'Editors de Barcelona l'any 1962, en el qual es van aplegar uns tres mil editors de tot el món. El secretari d'aquest Congrés era Jaume Olives, una persona d'una extraordinària cultura sempre en contacte amb el món editorial. Havíem coincidit a la universitat durant la guerra i quan es va celebrar el congrés vaig exercir com a ajudant seu i vaig participar en l'organització.

Tradicionalment, en aquests congressos s'oferia als editors assistents una maleta de llibres amb material dels editors locals, però, com que l'edició catalana començava a reviscolar, el Ministerio de Información y Turismo va dictaminar que només es podien regalar volums relacionats amb la impremta i el llibre espanyol. Llavors vaig tenir la idea d'oferir apart un llibre editat per tots els editors catalans, que fos testimoni de la nostra cultura; per això vam decidir fer una antologia de poesia. Tanmateix, aquesta idea ens va arribar tard i vam disposar de poc temps per preparar-la: primer vam fer la tria dels poetes, i després vam buscar les traduccions disponibles, tot i que també en vam encarregar algunes, i per això les traduccions són a diferents llengües: anglès, holandès, alemany, etc. La col·laboració de Joan Triadó, Albert Manent i Joaquim Molas va permetre reunir un seguit de traduccions ja existents de poesia catalana i enllestir el volum en quinze dies per poder-lo entregar a la censura franquista.

Del pas per la censura n'han quedat anècdotes curioses com, per exemple, el fet que els poemes triats de Ventura Gassol, que havia estat seminarista, fossin censurats perquè la censura el relacionava amb Francesc Macià, i, en canvi, els textos d'Agustí Bartra, poeta exiliat, fossin acceptats per absoluta desconexió de la personalitat d'aquell autor, plenament compromès amb la política resistencial antifranquista. També van deixar passar uns versos de Joan Fuster que, mig segle després, tenen una força d'actualitat admirable, que val la pena de fer notar.

Pel que fa a la difusió, del llibre en vam imprimir 3.500 exemplars; es va repartir a tots els congressistes, i els volums restants ens els vam quedar els col·laboradors per fer-ne difusió. En el meu cas, com que l'any 1962 tenia passaport per primer cop, vaig tenir la possibilitat de viatjar en qualitat d'editor i expert en art. A Ravenna, en una setmana d'estudis d'art bizantí vaig coincidir amb uns estudiosos iugoslaus, tots ells croates. Un d'ells va ser Tonko Maroević, arqueòleg i crític d'art, però també poeta. Jo sempre duia a sobre les *Versions de Poesia Catalana*: vaig començar a parlar amb ell sobre la cultura catalana i li vaig ensenyar el llibre. Ell, quan va veure que podia entendre alguns dels poemes a partir dels seus coneixements d'italià, francès i altres llengües europees, es va interessar per aquells textos i, des d'aquell primer contacte, Maroević ha esdevingut un dels grans divulgadors de la cultura catalana a Croàcia, especialment a partir de traduccions, com la que va publicar recentment de *La pell de brau* d'Espriu.

Es pot llegir en la inclusió de Maragall a l'antologia un intent de rescatar aquest autor de l'apropiació indeguda que n'estava fent el franquisme?

En el fons potser sí que ho sentíem així, però tampoc no ho vam dir explícitament. Sí que recordo un cas en el qual ens vam haver de posicionar: a través de Perucho, un notable poeta castellà ens va enviar un poema per si el volíem publicar a la revista. Paral·lelament, també ens van arribar un article sobre la jove poesia castellana i un altre del pare Donostia, un frare erudit i musicòleg, molt basquista, sobre la música sacra de Montserrat, i vam decidir publicar-ho tot al número 10.

Frederic-Pau Verrié i Joana Escobedo

Però amb el número 9 vam tenir problemes, ja que, en ser un número extraordinari dedicat a Montserrat, hi va haver més denúncies que de costum i un intent de la policia que ens va obligar a aturar la publicació. Si en el número 10 trèiem tres textos en castellà, es podria interpretar com un compromís amb la censura, així que finalment només hi vam incloure l'article del pare Donostia, traduït al català per Manuel Valls. No teníem res en contra dels altres dos, però tampoc no volíem donar una imatge equívoca.

Evidentment tots aquests fets comportaven una certa tensió interna. Cal tenir en compte que no hi havia unitat ideològica ni política, encara que entre nosaltres gairebé tots érem més o menys sobiranistes.

Recordo també que, en una ocasió, un full clandestí ens va criticar dient que la revista era molt elitista i que en un moment com aquell calia fer coses en un terreny més decidit. És evident que ens podíem defensar dient que Triadú era militant del Front Nacional de Catalunya i n'escrivia els pamflets, o que jo, que havia participat en la fundació del Moviment Socialista de Catalunya, tenia una impremta clandestina a casa; hauria estat suïcida, i havíem de deixar-ho passar i aguantar les crítiques sense dir res.

La meva contribució a *Ariel* va ser sobretot tipogràfica, donar forma atractiva i artística als continguts, crear una harmonia plàstica, aconseguir que la revista causés un impacte. Els espais de pàgina, els tipus de lletra, tot estava dissenyat per, quan es llegís, desvetllar una mena de benestar físic. Per a mi allò era educar el gust. A Catalunya hi ha hagut molta tradició en aquest sentit. Si agaféssim uns quants diaris i revistes del segle XIX, només mirant els títols podríem dir quins són els tradicionals i els progressistes, perquè tant els símbols com els tipus de lletra eren un intent revolucionari que anava en un sentit determinat. Ja hi havia un esforç per donar forma a un sentiment cívic, literari i nacional de manera plàstica, que després triomfà amb el noucentisme.

Tot plegat són històries que ja he explicat moltes altres vegades.

Quina va ser la seva experiència lectora de Maragall?

L'any 36 jo era una antologia vivent: em sabia la primera part de l'*Atlàntida*, l'*Oda a la Pàtria*, poemes de Carner, de Joaquim Folguera (que ha estat una mica arraconat a les antologies), de Jordi de Sant Jordi, un bon tros de la *Divina Comèdia*, un capítol del *Quijote*, un sonet de Ronsard i també alguns poemes de Maragall. Al camp de concentració, quan em van fer presoner, vaig portar sempre al damunt una petita antologia de textos de Ramon Llull, un capítol en llatí de l'*Eneida* i una edició del *Pantagruel*. Allà vaig traduir algunes coses en llatí, que dominava força bé gràcies a les lliçons rebudes del meu pare.

De Maragall m'han interessat sobretot tres o quatre peces fonamentals, i encara que sembla que sempre es vagi a parar a la cosa tòpica puc dir que entre els que més m'agradaven hi havia el «Cant espiritual», «La vaca cega», tot el poema del Comte Arnau... En una ocasió, amb una colla d'alumnes de l'escola Massana vam anar expressament a Sant Joan de les Abadesses per veure el monestir i el claustre i recitar-ne allí mateix una bona part.

El «Cant Espiritual» em provoca encara una emoció profunda, potser perquè em plantejo el mateix que el Maragall d'aleshores, encara que des d'un punt de vista més descregut. El poema «Desolació», d'Alcover, ben diferent de tema em provoca un sentiment poètic similar.

Un Maragall que sempre he trobat humanament interessantíssim és el del seu epistolari. Quan vaig preparar un estudi sobre Marià Pidelaserra vaig descobrir que Maragall hi feia referència en una de les seves cartes a Josep Pijoan, que acabava d'anar-se'n a Itàlia. Això em va despertar la curiositat cap aquella correspondència, atractiva tant pels temes que tractava com pel to en que ho feia. Més tard, quan Anna Maria Blasco, alumna meva, em va comentar que volia fer tesi jo li vaig recomanar justament les cartes entre Maragall i Pijoan, i ella en va fer un excel·lent estudi.

Frederic-Pau Verrié ens firma l'exemplar de *Versions de Poesia Catalana* de l'Arxiu Joan Maragall, i ens permet de fer-li alguna foto, per «immortalitzar» el moment. Al cap encara hi tenim el «jo só l'esqueix d'un arbre, esponerós ahir...» d'Alcover i algun dels versos del Comte Arnau maragallià.